

Н.М. ПОБЕРЕЖНА, ст. викл. НТУ «ХП»

АНАЛІЗ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПОТЕНЦІАЛ»

В статті виконано порівняльний аналіз трактування терміну «потенціал», виділено три підходи науковців до трактування категорії «потенціал»

In this article the comparative analysis of interpretations of the term "potential", defined three approaches to the interpretation of scientific category "potential"

Ключові слова: потенціал, ресурси, можливості, виробничий потенціал, економічний потенціал

Вступ. Поглиблення фінансово-економічних зв'язків, відкритість національних економік, їхнє взаємопроникнення обумовлюють стратегічний орієнтир розвитку України – інтеграція у світове господарство на правах рівноправного гравця, економічно та технологічно розвинутої країни з сильними фінансовими інститутами, розвинутою інфраструктурою та сучасним інформаційним сектором.[1]

В таких умовах розвитку однією з першочергових задач керівництва підприємства стає формування й оцінка поточних та перспективних можливостей підприємства, тобто його потенціалу.

Постановка завдання. Питаннями щодо визначення потенціалу підприємства займалося багато вчених – економістів, серед яких: В.Н. Авдеєнко, І. Ансофф, О.В. Ареф'єва, В.М. Архіпов, І.Р. Бузько, А.Е. Воронкова, Є.В. Лапін, Р.В. Марушков, І.П. Отенко, Є.В. Попов, О.С. Федонін, М.І. Чухрай, Д.К. Шевченко та інші.

Але, незважаючи на стрімкий розвиток економічної наукової думки, слід підкреслити, що на сучасному етапі не існує єдиного цілісного підходу до визначення такого поняття як «потенціал» та його складових елементів.

Метою дослідження є проведення всебічної оцінки різних трактувань поняття «потенціал» та уточнення його сутності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна наука запозичила термін "потенціал" (від лат. "potentia" - сила) з фізики, де він означає кількість енергії, яку накопичила система і яку вона спроможна реалізувати в роботі [2 с.8]. За тлумачним словником Ожегова потенціал – це фізична величина, що характеризує силове поле в даній точці [3], або електричний заряд [4,с. 902], або величина, яка характеризує запас енергії тіла, що перебуває в певній точці силового поля (електричного, магнітного тощо) [4, с. 902]. Така трактовка поняття потенціал дає змогу застосовувати його до різних галузей науки та діяльності людини. Відповідно розрізняють потенціал магнітний – «...величина, яка характеризує магнітне поле» [6, с. 271], потенціал електростатичний – «скалярна енергетична характеристика електростатичного поля» [6, с. 270] та інше.

У радянському енциклопедичному словнику потенціал розглядається з трьох сторін: 1) як потенційна функція, яка характеризує широкий клас фізичних силових полів (електричного, гравітаційного тощо); 2) як джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для рішення будь – яких задач, досягнення певної мети; 3) як можливості окремої людини, суспільства, держави в певній області [5, с. 1046].

Також зазначимо, що у Малому економічному словнику термін «потенціал» визначено як «сукупність засобів, які є в наявності, можливостей в якій-небудь галузі» [7, с.482].

Найбільш поширеніші визначення поняття «потенціал», нами згруповано та наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 - Тракткування поняття «потенціал»

Автор	Роки	Тракткування	Джерело
Воблий К.Г.	1924	Потенціал виробничих сил – потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення.	[8, с. 6 -7]
Вейц В.	1927	Потенційні виробничі сили – не тільки матеріальні елементи, а також ті чи інші матеріальні умови, за яких здійснюється виробничий процес.	[8, с. 6 - 7]
Анчишкін А.І.	1973	Набір ресурсів, які в процесі виробництва приймають форму факторів виробництва.	[9, с. 19]
Абалкін Л.І.	1981	Потенціал – це узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив’язана до місця й часу.	[10, с. 214]
Черніков Д.О.	1981	Совокупність ресурсів без урахування їх реальних взаємозв’язків, які складаються в процесі виробництва.	[11, с. 89]
Мочалов Б.М.	1982	Економічний потенціал країни, галузі, підприємства характеризується об’ємом виробництва матеріальних благ та послуг, які можна досягнути в перспективі, при оптимальному використанні наявних ресурсів.	[12, с. 10]
Фігурнов Е.Б.	1982	Характеристика ресурсів виробництва, кількісних і якісних їх параметрів, що визначають максимальні можливості суспільства по виробництву матеріальних благ в кожний даний момент.	[13, с. 38]
Архангельський В.М.	1983	Потенціал – засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв’язання певної задачі.	[8, с. 7]
Шевченко Д.К.	1984	Виробничий потенціал – сукупність виробничих ресурсів, об’єднані в процесі виробництва, та мають певні потенційні можливості в сфері виробництва матеріальних благ та послуг.	[14, с. 17]

Архипов В.М.	1984	Виробничий потенціал об'єднання – узагальнена характеристика системи ресурсів, в склад якої входять виробничі фонди, кадри, ресурси управління та організації виробництва, а також науково – технічна інформація.	[15, с. 11]
Лукінов І.І.	1988	Кількість та якість ресурсів, якими володіє та або інша господарча система.	[16, с. 12]
Авдеєнко В.М., Котлов В.А.	1989	Виробничий потенціал промислового підприємства – складна система ресурсів виробництва, які знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності.	[9, с. 5]
Самоукін Л.І	1991	Виробничі відносини, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом з приводу повного використання їхніх здібностей зі створення матеріальних благ і послуг.	[19, с. 6]
Ревуцький Л.Д.	1997	Номінальний виробничий потенціал – об'єм робіт в приведених одиницях виміру витрат праці (нормо - години), який може бути виконано в продовж деякого періоду (наприклад, року) основними виробничими робітниками на базі наявних виробничих фондів при двох – трьохзмінному режимі роботи та оптимальній організації праці та виробництві.	[17, с. 7]
Репіна І.М.	1998	Підприємницький потенціал - сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних і т.п.), навичок і можливостей керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства.	[8, с.8]
Воронкова А.Е.	2000	Виробничий потенціал – совокупність вартісних та натурально - речовинних характеристик виробничої бази, яка виражається в потенційних можливостях виробляти продукцію певного складу , технічного рівня і якості в необхідному обсязі.	[18, с.115]
Марушков Р.В	2002	Здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів.	[19, с.7]
Джаїн І.О.	2002	Можливості, наявні продуктивні сили, що можуть бути реалізовані в перспективі.	[20, с.8]

Ковальов В.В. Волкова О.Н.	2002	Здатність підприємства досягати поставлені перед ним цілі, використовуючи наявні матеріальні, трудові та фінансові ресурси.	[21, с.18]
Лапін Є.В.	2002	Економічний потенціал підприємства відображає реальну, фактичну здатність до створення максимального обсягу матеріальних благ з урахуванням конкретних ресурсних обмежень, збалансованості трудових та матеріальних ресурсів.	[22, с.27]
Сосненко Л.С.	2003	Економічний потенціал підприємства – здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів.	[23, с.20]
Лапін Є.В.	2004	Максимально можливий обсяг виробництва матеріальних благ і послуг в умовах, що забезпечують найбільш повне використання по часу та продуктивності певної кількості наявних економічних ресурсів.	[21, с.170]
Федонін О.С. Репіна І.М. Олексюк О.І.	2004	Інтегральне відображення (оцінка) поточних і майбутніх можливостей економічної системи трансформувати вхідні ресурси за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси.	[8, с.12 - 13]
Отенко І.П.	2004	Поняття, що означає як діалектичну єдність можливостей, так і процеси їх реалізації, ... відображає здатності робітників підприємства пізнавати й створювати можливості, інтегруючи в просторі та часі процеси трансформації всіх видів ресурсів для виробництва матеріальних благ і послуг.	[24, с.11]
Краснокутська Н.С.	2005	Потенціал підприємства можна визначити як можливості системи ресурсів і компетенцій.	[19, с.7]
Должанська І.З, Загорна Т.О.	2006	Потенціал підприємства являє собою реальну або ймовірну здатність виконувати цілеспрямовану роботу.	[27, с.13]
Радько С.Г.	2007	Відображення сукупної можливості трудового колективу для виконання поставлених перед ним задач.	[25, с.10]
Хомяков В.І., Бакум І.В.	2007	Потенціал – джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведеними в дію, використанні для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі.	[28, с.11]

Гетьман О.О., Шаповал В.М.	2007	Виробничий потенціал – можливості підприємства щодо виготовлення продукції певного асортименту, номенклатури і якості в потрібній споживачам кількості.	[29, с.156]
Шумська С.С.	2007	Сукупність накопичених ресурсів та їх використаних і невикористаних потенційних можливостей у сфері виробництва матеріальних благ та послуг з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства.	[30, с.55]
Костирко Л.А.	2008	Потенціал ефективності операційної діяльності підприємства – органічне сполучення технічних, організаційних, управлінських та результативних факторів виробництва.	[26, с.82]

Якщо провести аналіз приведених трактувань поняття «потенціал» можна відмітити наступне:

- по-перше – основним критерієм і невід’ємною частиною трактування «потенціал» є ресурси або їх система;

- по-друге – загальна характеристика потенціалу як економічної категорії з часом змінюється, розширюється та трансформується від поняття «...набір ресурсів, які в процесі виробництва приймають форму факторів виробництва» [9, с. 19] до «...сукупність накопичених ресурсів та їх використаних і невикористаних потенційних можливостей у сфері виробництва матеріальних благ та послуг з метою найбільш повного задоволення потреб суспільства» [30, с.55].

Це пов’язано з розвитком економіки від «планової» з адміністративно – командним підходом до вирішення господарських питань до «ринкової економіки» з удосконаленням та розширенням сфери застосування господарського розрахунку, самоокупності та самофінансування з метою створення та посилення внутрішніх стимулів розвитку підприємства;

- по-третє – немає однастайності щодо визначення категорії «потенціал» як узагальнюючого поняття;

- по-четверте – є підміна поняття «потенціал» його окремими видами, коли аналіз переходить із загальнотеоретичної сфери в сферу прикладних розрахунків.

Проведений аналіз літературних джерел відносно дослідження потенціалу дає можливість виділити три підходи у розвитку сучасних уявлень про поняття «потенціал»: ресурсний, соціально – спрямований та результативний.

Представники першого (ресурсного) підходу: Анчишкін А.І, Абалкін Л.І, Черніков Д.О., Мочалов Б.М., Фігурнов Е.Б., Архипов В.М., Лукінов І.І., Рєпіна І.М. відносять до потенціалу сукупність наявних ресурсів якими володіє будь - яка господарча система.

Відповідно до ресурсної концепції, Анчишкін А.І. до виробничого потенціалу відносить «набір ресурсів, які в процесі виробництва приймають

форму факторів виробництва» [9, с. 19]. Черніков Д.О., в свою чергу, до виробничого потенціалу відносить «совокупність ресурсів без урахування їх реальних взаємозв'язків, які складаються в процесі виробництва» [11, с. 89].

А ось Фігурнов Е.Б. та Шевченко Д.К. вважають виробничий потенціал совокупністю ресурсів, які здатні виробляти певну кількість матеріальних благ та послуг. На думку Шевченка Д.К. «виробничий потенціал – совокупність виробничих ресурсів, об'єднані в процесі виробництва, та мають певні потенційні можливості в сфері виробництва матеріальних благ та послуг» [14, с. 17].

Вважаємо, що ресурсна концепція є базовою концепцією розвитку уявлень поняття «потенціал». Саме вона полягає в основі розвитку інших концепцій та підходів до визначення, розуміння та уявлення поняття «потенціалу» як економічної категорії.

Представники другого (соціально – спрямованого) підходу: Репіна І.М., Воронкова А.Е., Марушков Р.В., Джаїн І.О., Ковальов В.В., Волкова О.Н., Лапін Є.В., Сосненко Л.С., Радько С.Г., Гетьман О.О., Шаповал В.М. та інші потенціал трактують як потенційні або совокупні можливості підприємства (або суспільства), що забезпечують досягнення поставленої мети та спрямовані на задоволення потреб в товарах та послугах. Так наприклад, Сосненко Л.С. вважає що «економічний потенціал підприємства – здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів» [23, с.20].

При цьому важливо відзначити, що «самі виробничі ресурси стануть виробничим потенціалом тільки в той час, коли вони об'єднанні, залучені в процес виробництва та під впливом організації праці, виробництва та керування ними отримують нові функції - потенційних джерел виробництва матеріальних благ» [14, с. 17 -18].

Представники третього (результативного) підходу: Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І., Отенко І.П., Краснокутська Н.С., Должанська І.З, Загорна Т.О., Костирко Л.А. та інші розглядають потенціал як здатність комплексу ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання.

При цьому, реалізація виконання поставлених завдань залежить «від об'єктивних факторів – можливостей, обумовлених станом об'єкта й навколишнього середовища й від суб'єктивних факторів - здатностей їх усвідомлювати, створювати, використовувати й розвивати» [24, с.11]. Необхідно зауважити, що суб'єктна складова потенціалу підприємства визначається як інтелектуальними та морально – етичними якостями персоналу (людини, групи або колективу працівників) так й накопиченим досвідом, знаннями та традиціями.

Висновки: Проведений нами аналіз основних підходів щодо трактування потенціалу дозволив:

– виявити відмінності, пов'язані з тим, що кожна група дослідників виокремлювала певну рису потенціалу (або це ресурси, або совокупні можливості, або результат використання здатностей системи);

– виділити споріднені основні елементи даного поняття. Загальним для наведених тлумачень потенціалу виступає його зв'язок з наявними ресурсами, можливістю їх використання для досягнення поставлених цілей.

Список літератури: 1. Національні проекти для України – К.:НІСД, 2010. -37 с. за ред. к.е.н., с.н.с., Засл. економіста України *Я.А.Жаліла* 2. *Ворсовський О.Л.* Теоретико-методологічні основи інвестиційного потенціалу підприємства//Інвестиції: практика та досвід.-2007-№15.с 8-11. 3. Тлумачний словник *Ожегова* <http://dic.academic.ru> 4. Великий тлумачний словник української мови/ Уклад. і гол.ред. *В.Т.Бусел.* –К.:Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003.-1440с. 5. Советский энциклопедический словарь гл. ред. *А.М.Прохоров* – 4-еизд. – М.: Советская энциклопедия», 1986.- 1600 с. ил., 6. Большая Советская энциклопедия /Под ред.. *Б.А. Введенского* – М.: Сов. энциклопедия, 1975.- т.34. – 656с. 7. Малый экономический словарь: Под ред. *А.Н.Азрилияна.*- М.: Институт новой экономики 1997. – 1088с. 8. *Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І.* Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. посібник.- К.:КНЕУ, 2004.-316с. 9. *Авдеенко В.Н., Котлов В.А.* Производственный потенциал промышленного предприятия. - М.:Экономика, 1989.- 240с. 10. *Абалкин Л.М.* Диалектика социалистической экономики – М. 1981.-351с. 11. *Черников Д.А.* Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты. Экономические науки.1981 - №10,с.89-97. 12. Экономический потенциал развитого социализма/ Под ред. *Б.М. Мочалова.* М.,1982 -275с. 13. *Фигурнов Э.* Производственный потенциал социалистического общества/ Политическое самообразование. 1982.№12. 14. *Шевченко Д.К.* Проблемы эффективности использования экономического потенциала. Владивосток. Изд. Дальневосточного университета, 1984.- 156с. 15. *Архипов В.М.* проектирование производственного потенциала объединений (теоретические аспекты) – Л.: Изд- во Ленинградского университета.1084.-135с. 16. *Лукинов И., Онищенко А., Пасхавер Б.* Аграрный потенциал: исчисление и использование//Вопросы экономики.-1988-№1.-с.12-21. 17. *Ревуцкий Л.Д.* Потенциал и стоимость предприятия. – М.: Перспектива, 1997. - 124с. 18. *Воронкова А.Э.* Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. Монография. – Луганск: Изд – во Восточнукраинского национального университета, 2000. – 315 с. 19. *Краснокутська Н.С.* Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. Посібник. –Київ. Центр навчальної літератури, 2005 – 352с. 20. *Джаин И.О.* Оценка трудового потенциала: Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002.-250 с. 21. *Лапин Е.В.* Экономический потенциал предприятия: Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2004 – 359с. 22. *Лапин Е.В.* Экономический потенциал предприятия: Монография. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002 – 310с. 23. *Сосненко Л.С.* Анализ экономического потенциала действующего предприятия. - М.: Издательский дом «Экономическая литература», 2003. -208с. 24. *Отенко И.П.* Методологические основы управления потенциалом предприятия. Научное издание – Харьков.: Изд. ХНЭУ. 2004 – 216с. 25. *Радько С.Г.* Теоретические основы управления трудовым потенциалом: Учеб. Пособие.- СПб: филиал изд – ва «Просвещение», 2007.-318с. 26. *Костирко Л.А.* Діагностика потенціалу фінансово – економічної стійкості підприємства: Монографія. -2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2008 – 336с. 27. *Должанська І.З., Загорна Т.О., Удалих О.О., Герасименко І.М., Ращупкіна В.М.* Управління потенціалом підприємства. Навч.посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 – 362 с. 28. *Хомяков В.І., Бакулін І.В.* Управління потенціалом підприємства.-К.: Кондор, 2007 – 400с. 29. *Гетьман О.О., Шаповал В.М.* Економічна діагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - Київ, Центр навчальної літератури, 2007. -307с. 30. *Шумська С.С.* Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки // Фінанси України. -2007.- №15 с.55 – 64.

